

הענין האחד ועשרים.

אחר הדברים והאמת האלה הראו לי אותם התלמידים קונדרום
לרב הגדול ר' משה בר' נחמן ז"ל שהאריך בו על מה
שכתב הרב הגדול ר' אברהם בר דוד ז"ל להה בהלכות לולב וארבעת מינים
שחברם הרב ז"ל בצאתו מקרית יערים היא עיר פושקיריש,¹
בסכת מלחמות אחד השרים אשר נלחם עם השר שלו,²
והלך לו הרב משם לנרבונא עיר מולדתו ושם יצאו
לקראתו נכבדי קרקשונה העיר קברות אבותי להתחנן
לו ולבקש מלפניו לכא בגבולם לשכון כבודו בארצם
ונעתר להם ויהי שם ימים בבית אחד מזקנינו הנכבדים
אשר היו שם אחד העם אשר שמו בקרבי החכם הנכבד
ר' מנחם בר יצחק ובכיתו חבר הרב הלכות לולב אלו
אשר שמתו עתה מעייני במ, ואף הזכיר בתוכם ראה
אחת בשמו, בנה עליה הרב ר' משה בן נחמן מצודים
להשחיתה, וגם ישוב יתפלא על הרב ר' אברהם בר דוד
ז"ל³ "כאשר קבלה ממנו וכאשר המה אוננו לשומעה. ואני נתתי [לכיו]
לדרוש ולתור מה שכתב הרב ר' אברהם בר דוד ז"ל בהלכותיו, ומה
שהשיג עליו הרב הגדול אשר זכרנו⁴ וזה החלי לעשות בעזרת האל וכישועתו.
כתב הרב ר' אברהם בר דוד ז"ל לולב הגזול והיבש פסול ואתמר

Posquieres¹

²עוררני מר קליין נ"י לעיין מה שכתב הח' נראם במ"ע Monatschrift 1873 צד

344 וצד 399.

³בנראה לא זכינו עוד לאורו. ועיין שה"ג מערכת רמב"ן והלך לקראת הרמב"ד על
מה שהשיג על הרי"ף, וגם ע"י עוררני המופלג מר קליין נ"י, כי הרמב"ד מזכיר חבור
המיוחד שחבור על הלכות לולב בחשנותיו לרמב"ם ה' לולב פ"ח ה"ה, וגם במ' חמים
ד ע"ם מ' רמ"א בהשנותיו על בעל המאור ע"ש.

עלה בגמרא (סוכה כ"ט.) קא פסיק ותני לא שנא ביום טוב ראשון ולא שנא ביו"ט שני, בשלמא יבש בעינן הדר וליכא, אלא גזול אמאי, בשלמא יום ראשון לכם אמר רחמנא משלכם, אלא יו"ט שני אמאי, אמר ר' יוחנן [משום רשב"י] משום דהוה ליה מצוה הנאה בעבירה דכתי' והבאתים גזול ואת הפסח וגו' מה פסח דלית ליה תקנתא אף גזול לית ליה תקנתא וכו', ופליגא דר' יצחק [דאמר יצחק] בר נחמיני אמר שמואל לא שנו אלא בראשון אבל בשני מתוך שיוצא בשאול יוצא נמי בגזול. והרב ר' יצחק אלפאסי ז"ל לא הזכיר מכל זה כלום ולא פסק הלכה כמי, אלא שכתב המשנה כמות שהיא, נראה דהכי סברא² ליה דלא שנא יום ראשון ולא שנא יום שני פסול דאי כשמואל סבירא ליה, הוה ליה לאייתיייה דהא פליגא אמתניתין, וכן נראה לך, דהא דסוגייתא דגמרא הכי היא כדקאמ' קא פסיק ותאני וכו' וכן דר' יוחנן ודר' שמעון בן יוחאי הכי סבירא להו ושמואל יחידאה הוא, ורב נחמן נמי אותביה לר' יצחק בר נחמיני ממתני' ואע"ג דפריך ליה, דאי הוא.³

זה תורף דברי הרב ר' אברהם בר דוד ז"ל, ואחר שהחליט את הענין לפסול את הגזול לכל שבעת הימים, חזר לומר שלא נאמר כן אלא בגזול אבל כל שאר הפסולין דוקא ביום ראשון. ומדחזינן באתרוג דר' חנינא מסבל ביה ונפיק ביום שני, וכן מראמ' בירושלמי (ירושלמי סוכה פ"ג ה"ו) ר' יצחק בר נחמן בשם שמואל ואיהו אף בגזול אמרה, מכל מקום אע"ג דלא סבירא לן כותיה בגזול בשאר פסולין מיהא כוותיה סבירא לן דלא אשכחן דפליג עליה. ועוד דסוגיין כותיה בשאר פסולין כדאשכחן בחסר ומ"ם עבות דהרס ודאי בעינן לכלהו יומי דההיא לאו מהדר אתי אלא מגופיה דקרא דקרי ליה עבות ושאינו עבות מין אחר כדכתיב (נחמיה ה' ט"ו) עלי הרס [ועלי חמרים] ועלי עץ עבות וגו', אבל שאר פסולין דאתו מהדר, איום ראשון הוא דקפיד קרא אבל אשאר יומא לא.

זה תורף דברי הרב, והרי שהכשיר כל הפסולין לשאר הימים אחר שהם מאותו המין ואף היבש בכללם. ואף אחד מגדולי משפחתנו⁴ חבר באזהרות של לולב בנוסח זה, נפסל הגזול לכל שבעת הימים אך אם ימצא יבש מחר יצא, וחזר הרב והרגיש על מה שהסוגיא מעידה שהיבש פסול, פסול לכל הימים כגזול, וכדקאמר' קא פסיק ותני לא שנא יום ראשון ול"ש יום שני בשלמא יבש בעינן הדר כלומר בין בראשון בין בשאר הימים אלא גזול אמאי, כלומר דהא דלא אתינן עלה אלא משום לכם, ולכם אראשון לחודיה הוא דכתיב, ואלמא מכל מקום דיבש בכלהו יומי מפסיל ואע"ג דהדר נמי אראשון כתיב הוא נדחק לתרצה דהאי מקשה

¹ ובעין זה גם לשון הר"ן ריש פרק לולב הגזול ע"ש.

² וכן הוא לשון הרא"ש בבאן.

³ כן הוא בכ"י בטעות ואולי צ"ל, לא סמכינן אשינו דחוקי' כלשון הרא"ש.

⁴ אולי הוא רבינו יצחק בר רמובין אלברצלוני עיין ש"ג ס' 369 ובמסע' ערך אוהרות,

ובפתיחה למס' אבות להמחבר ז"ל מביאו: והיה חכם גדול ופי"ש וכו'.

סבר מקרא נדרש לפניו, וא"כ ושמתם לפני ה' אלהיכם שבעת ימים אהדר דבתריה, וכיום ראשון אלכם להודיה קאי, ולא שדינן ביום הראשון אהדר דבתריה כלל, אלא אגזול דלקמיה, וא"כ הדין נותן לפסול את היבש בכל הימים, וגזול דוקא ביום ראשון אי לאו מעמא דמצוה הכאה בעבירה. וסיהא הלכתא דמקרא נדרש לפניו ולאחריו וביום הראשון קאי אלכם דקמיה ואהדר דבתריה, אלא שהגזול מביאין אותו לבית הפסול כל הימים מדין מצוה הבאה בעבירה, והיבש כשר בשאר הימים, ומ"מ בסוף ההלכות חזר בו הרב וקבע הלכה לפסוק שהיבש פסול בכל הימים ממה שראה שנכתב במשנה בין גזול ובין אשרה ועיר הנדחת שהם פסולים כל שבעה, ולא תניא בהדיא קטומין ונפרצו עליו שפסולין ביום ראשון לבד.

וכן ממה שהנאחו מה שראה שפסלוהו בירושלמי (שם) על שם ולא המתים יהללויה, ומעם זה נופל אף על כל שאר הימים דומיא דגזול ואשרה ועיר הנדחת, ואע"ג דבסוגיא אתינן עלה משום הדר לרוחא דמילתא הוא דאיתמר ולמסמך מעמא דאורית', שהרי משמת אין בו הדר שכבר הלך כל הדרו וכמי שאינו דומה, ובשל אשרה ועיר הנדחת דמכתת שיעוריה הילכך פסול הוא כל שבעת הימים, והרב הביא עוד ראייה מסוגיא דשמעת' דקאמ' קא פסיק ותני וכו' אלא לא שנא ראשון ול"ש שני ואיבש נמי קאי בדקא סלקא כולה שמעתא, זהו תורף דברי הרב. וזה שדחה הרב מה שכתב תחלה להכשיר היבש וממה שנדחק לתרץ את הסוגיא על הדרך שכתבנו וחזר לפסוק כסתם הסוגיא ואח"כ העיד שמצא כן בהלכות הרב ר', יצחק אבן גיאות בשם רב פלמוי והעלה דרך פסק שאין יוצאין בו בין במקום הדחק בין שלא במקום הדחק אלא שבמקום הדחק נוטלין אותו בלא ברכה שלא תשתכח תורת לולב ואתרוג, וזהו שאמרו (סוכה ל"א:) בבני כרכין אין שעת הדחק ראייה, כלומר שלא עשו כן אלא כדי שלא תשתכח תורת לולב אבל אין מברכין עליו שהרי אינו יוצא בו דכל היכא דהני פסול דיעבר משמע.

ואח"כ הזכיר הרב ז"ל על אחד מזקנינו הגדולים אשר בקרקשונה אשר שמו בקרבי החכם ר' מנחם בר יצחק שחיוק את דבריו ממה שהביא ר' יהודה ראייה לדבריו בהתכשר היבש מבני כרכין שהיו מורשים לבניהם ולבני בניהם, ואם איתא דרבנן לא פסלי אלא בראשון מה זו ראייה שמא בשביל שאר הימים היו עושין שאם לא מצאו בראשון מן הלחים יהיו יוצאים בהם בשאר הימים, אלא שבדאי חכמים היו פוסלין אותו אף בשאר הימים, ומכאן הוציא הרב ראייה אחרת שאם יש לו לולב ואין לו אתרוג נוטל את הלולב לבדו לזכר בעלמא בלא ברכה, והוסיף בזה ראייה ממה

¹עוררני ידידי המשכיל מר שמואל קליין כי צריך להגיה ר' מאיר בר יצחק עמי ספרו של הח' גראס (Gall: Judaica) צד 615 ס' 40, ואמנם גם בפתיחה לאבות מביא את ר' מאיר בר יצחק אחד מגדולי משפחתנו, אולם זה שלש רגלים מצאנו בכ"י זה ר' מנחם בר יצחק, ואולי טעה הסופר בקראו שמו מנחם כדי למצוא שמו בקרבנו, אשר אמנם גם ר' מאיר המאירי בתוכו.

שאמרו (שם) לא מצא אתרונ לא יביא לא רימון ולא פריש וכו' ואמרין פשיטא ומהדרין' מהו דתימא לייתי [כי היכי] שלא תשתכח תורת אתרוג קמ"ל דומנין דנפיק מניה חורבא דשביק לאתרוג ומייתי מהנך ש"ס דהיכא דליכא למיחש לחורבא נקים לה שלא תשתכח תורת לולב, דאע"ג דקאמר דלא לישתכח תורת אתרוג ודאי מלולב נמי קאמר דאי לא נקים לולב מאי שלא תשתכח תורת אתרוג איכא, וכי חמור תורת אתרוג מתורת לולב, אלא ודאי דנקים לולב ואע"פ שאין אתרוג וסלקא דעתך אמינא לינקום בהדיה פריש וכו' קמ"ל מוטב שיטול את הלולב בלא אתרוג וכלא מין אחר, משיטלנו עם מין אחר, ואין בנמילתו לכדו חורבא, דארבעת מינין שבלולב באוריתא מפרשי ולא אתי למטעי אבל אתרוג דפרי עץ הדר הוא דכתיב איכא למטעי ולמימר דהאי נמי הדר הוא, וכן בין יבש ללח ליכא למיטעי דלא שביק ליה ללח ונקים יבש.

זה תורה דברי הרב בגזול יבש, והנה הרב שזכרנו, מניה על דברי הרב הגדול ר' אברהם בר' דוד ז"ל בין במה שהיה דעתו מתחלה על היבש להכשירו כשאר הימים, בין במה שחזר בו אח"כ לפסלו בכל הימים, והוא שכתב: הרי רבנו הרב קובע הלכה דגזול פסול בכל הימים אבל שאר הפסולין דוקא ביום הראשון, וכשהקשה לו ממה שאמרו בסוגיא בשלמא יבש וכו' מתרץ דהכי קאמר, בשלמא יבש לא קשיא לי דילמא תנא אידן סבר דמקרא נדרש לפניו ולא לאחריה, אבל מסקנא שנדרש לפניו ולאחריה, וביום ראשון קאי אלכם דלקמיה וההדר דבתריה, ואח"כ ערבב את הדברים וחזר למה שכתב הרב בסוף הדברים אחר שחזר בו לפסול את היבש בכל הימים מטעם לא המתים יהללו יה ומטעמים אחרים שהזכרנו בכלל דבריו, וכשהוקשה מן הסוגיא דמשמע דמשום הדר אתינן עלה, תירץ דלרווחא דמילתא הוא דאתמר למסמך טעמא אדאורייתא, והוא מניה ע"ז אם ידחה הרב סוגיא של מקשה לומר דלרווחא בעלמא אתמר, מה יאמר במימרא חת"כ ה' דרב אמי (סוכה ל'). יבש פסול לפי שאינו הדר, גזול פסול משום מצוה הבאה בעבירה, דילמא משום הדר הוא. אלו הן דברי הרב המניה, ואני תמה מה זו תפושא וכי הא דר' אמי עדיפא מדמקשה. ואף הא דר' אמי נמי אפשר דלרווחא דמילתא אינקטא. ועוד דהא איכא נמי לפרשה לפי שאינו הדר, כלומר שכבר כלה לחלוהו והרי הוא כמת ונימלה הדראתו לגמרי והוה שאינו הדר.

וכן מה שכתב אח"כ ועוד שמה אמרו בשלמא יבש בעי הדר וכו' אינן דברי מקשה לפרשן לרווחא דמלתא, אלא על דרך העיקר נאמרה שהרי דקדוקה מן המשנה כדקאמ' קא פסיק ותני וכו'. ומן הדקדוק הזה דקדקו לפסלו בשני, וממנו למד ר' יוחנן לפסול את הגזול משום מצוה הבאה בעבירה, אלמא דבסברא דקושטא פליגי. ואף על זו אני תמה שהרי על אותו לשון בעצמו אמר הרב דלרווחא דמילתא אתמר, ומה ענין אף

כשתאמר שאינה דברי מקשה שלא לומר כן, ומאי סהדותיה דמר דבסברא דקושטא פליגי, ועוד דהא ודאי קושטא היא דאיהו מקשי אנוול אמאי מפסיל בשאר הימים וקאמר עלה דכשלמא יבש משום דכתיב דבעינן הדר, ואפשר לפרושה שנימל הדרו לגמרי ונקיט בלשון שאינו הדר לרווחא דמילתא, וכן מה שהביא ר' איהו אח"כ ממה שהקשה רב נחמן לר' יצחק בר נחמיני הא שאול כשר, אימת, אי לימא ביום ראשון וכו' אלא כשני הא גזול ויבש פסול והיינו משום דבעינן הדר.

[גם] זו קשה והלא לא הזכיר בכאן רב נחמן מעם הדר כלל, ולא עוד אלא שאף היבש לא הזכיר כלל בדבריו אלא הגזול דהא ר' יצחק בר נחמיני גופיה לאו ביבש איירי אלא בגזול.

ואח"כ כתב שדברי הרב סותרין זה את זה שמתחלה נתן מעם ללולב הגזול בכל הימים מכח הסוגיא דקאמר קא פסיק ותני לא שנא ראשון ולא שנא שני, וביבש הוא מעמידה דוקא בראשון, והרי אתה רואה שהגהה זו הוא על מה שכתב תחלה להכשיר את היבש מראשון ואילך. וראוי לתמוה שהרי הרב ר' אברהם בר דוד ז"ל אינו חולק לומר שלא יהא ר' יוחנן אומר בין בגזול בין ביבש ושלא יהא דקדוק המשנה מוכיח כן, אלא שהוא בא לפסוק כר' יוחנן, ובדקדוק המשנה בגזול ואינו רואה לפסוק בין ביבש ממה שראה באתרוג חסר שכשר.

ואחר כך בא לדקדק על מה שחזר בו הרב בסוף ההלכות לפסול את היבש בכל הימים ממה ששנו היבש בין גזול ובין אשרה ועיר הנדחת שפסולין כל שבעה, וגלגל בו מעם הירושלמי שאמר על שם לא המתיים יהללו יה, וכיון שהוא מת כמו שאינו דמי, ובשל אשרה דמכתת שיעורא, ואע"ג דבסוגיין אתי עלה משום הדר לרווחא דמילתא הוא כדכתבינא לעיל. והוקשה לו הרבה היאך דחה הבבלי מפני הירושלמי. ואני תמה שהרי הראב"ד ז"ל מרגיש בזה שכל שמת בודאי אינו הדר, שכבר הלך לו כל הדרו והרי שהוא מפרש מעם הדר מפני שנימל כל הדרו והרי הוא כמו שאינו ולרווחא דמילתא נקט ליה לשון שאינו הדר, כי היכי דליגע פורתא באיסורא דאורייתא דבעי הדר והרי הרב ז"ל משוה חילוק הלשונות לפירוש אחד, ואחר כך חזר והגיה אם דחה הסוגיא של המקשה לומר דלרווחא דמילתא הוא דאתמר, מה יאמר בסוגיא המפורשת (שם ל"א.) במחלקת ר' יהודה ורבנן דרבנן פסלי יבש בכל ארבעת המינין ור' יהודה מכשר בכלו ומשום דדריש בהדר תדר באילנו משנה לשנה ולא חייש למיתה, ורבנן פסלי מדכתיב באתרוג הדר ומקיש לולב לאתרוג.

ואני חוזר ומתמיה שהרי סוגיא זו כבר נדחת בתוספתא¹ דפלוגתא דר' יהודה ורבנן סתמא איתמרא, ולא אידכר בה מעמא אלא הכי איתמרא תנאי יבש פסול ור' יהודה מכשיר, ורבא הוא דהוה מפרש מעמא דדהו

¹תוספתא סוכה פ"ב הוצאת צ"מ עמוד 195 ז"ל: היו כמישין כשרין יבשין פסולין

ר' אומר אף יבשין כשרין וכו'.

משום הדר דכתיב באתרוג, דלרבנן מקשינין לולב לאתרוג ולר' יהודה לא מקשינין, אבל באתרוג דברי הכל בעינן הדר, ונשתייר ליה בתיובתא, דר' יהודה אף באתרוג מכשיר ודריש הדר לדר באילנו משנה לשנה, וא"כ דרבנן נמי אדחיה ולית את שמע מינה כלום אי משום הדר אי משום מעמא אחרינא.

ואחר כך חזר להגיה על מה שכתב דכיון שהוא מת כמי שאינו דמי ובשל אשרה ועיר הנדחת דמיכתת שיעורא, וכתב על זה היאך נאמר כן בדבר שנראה לעינים בהפך, וכי לולב היבש מתפרק הוא בידים והלא עומד כמה שנים ועושין ממנו חבלים וכל דבר קשה ומתקיים, והרי ביבשו רוב עליו האמור בהרם מכשירין בנשתיירו בה שלשה בדי עלין לחין ואין אומרים כתותי מכתת שיעורא דיבשין וכמאן דליתיה דמי. וכן הגיהו היכן מצא שהמת נאמר בו שאין בו שיעור והרי כולם מטמאים בשיעוריהם. ואני תמה שהרב ז"ל לא כתב על היבש דכתותי מכתת שיעוריה עד שיהא פוסלו דוקא מצד השיעור, אלא שהוא דומה כמי שאינו, ובשל אשרה דמכתת שיעוריה, ר"ל דאשרה, אבל אינו מכווין לומר שלא יהא בו שיעור אלא שנפסד הדרו עד שהוא כמו שאינו שלא לצאת בו, שכל שכלה כל הליחות שבו כמו שאינו הוא, ואין דמיון מזה למת שמטמא בשיעורו, שהמת ממאתו האמורה כן משמת נאמרה והיא היא הטמאה, אבל הכשרו של זה בחיותו הוא וכל שאין בו שום חיות הרי הוא כמי שאינו, ואף זה לכעין מעם שאינו הדר הוא חוזר, כלומר שכלה כל הדרו.

ואחר כך הגיה עליו דהאי ירושלמי דקא מייתא הרב ז"ל כל הפסולין אין פוסלין אלא בראשון, היינו רב יצחק גופיה דגמרא דילן דפסיק הכי אף בגזול ודבר זה כדי כתבו הרב בדבריו ומדידה ממטי ליה, שאף הוא כתב כן ואע"ג דמרי דשמעתא רב יצחק בר נחמני בשם שמואל אמרה, ואף בגזול נאמרה, מכל מקום אע"ג דלא סבירא לן כותיה בגזול, בשאר פסולין מיהא כותיה סבירא לן ומן הטעמים שהזכיר.

ואחר כך טרח ליישב את הדברים לשטתו כמו שנבאר, אלא שאחר שהאריך בבאורה של שמועה, חזר לומר על מה שהביא החכם הגדול זקנינו ר' מנחם בן יצחק ז"ל ראיה לדברי הרב ר' אברהם בן דוד ז"ל לפסול את היבש בכל הימים ממה שהיה ר' יהודה מביא ראיה לדבריו שהיה מכשיר את היבש מכל וכל אף בראשון מבני כרכין שהיו מורישין לולביהן, ואם איתא דרבנן נמי בשני מכשירין ליה, מה ראיה בהורשת לולביהם לבניהם שיהא כשר בראשון, שמא בשביל שאר הימים היו עושין, שאם לא מצאו בראשון יהיו יוצאין בשני, אלא שמע מינה שכתמים היו פוסלין אותו בכל הימים.

ותמה על זה הרב, על החכם זקנינו היאך אמרה, ועל הרב ראב"ד ז"ל היאך קבלה, וכי ר' יהודה מן הירושא היה מביא ראיה, והלא הלולבים משאר הנכסים נחלה משמשת בהם עד סוף כל הדורות, ושמא לעשות מהם חבלים ומכברות? אלא ר' יהודה הכי קאמר שהיו מורישים לולביהן לבניהם

קמ

זהם נוסלין אותן בחג, כלומר אפילו בראשון, ומנימלתן היה מביא ראיה, לא מן הירושה ופירושה בראשון.

אמר התלמיד כמה לא חלי ולא מרגיש נכרא דמריה סייעה, (וימא כ"ב:) והרי בכאן לא הוזכרה לשון נמילה כלל, ואע"פ שהכוונה לענין נמילה נאמרה והרי היא כמי שהוזכרה, מכל מקום אין בה הכרע אם בראשון [אם] בשאר, ואף מה שכתב שהרי נחלה משמשת ובאה ושמא לעשות מהם חבלים, מה זה תשובה, וכי נאמר כאן שהיו יורשין לולביהן מאכותיהם, זהלא לא אמר אלא שהיו מורישין לולביהן לבניהם, ופירוש הדברים שהיו מצניעין לולביהן כשאר הנכסים החכיבים להיותם משומרים לדורות הבאים אם לא מצאו אחרים, ואין בזה הכרע אם בראשון אם בשני, ואלמלא שחכמים היו פוסלין אותם אף בשני לא היה משם ראיה כלל.

ואמר אחר כן שנראים הדברים שהמעשה היה קודם חורבן, שעדיין לא הותקנה תקנתו של רבן יוחנן בן זכאי (סוכה מ"א), והיא ר' יהודה מביא ראיה לדבר מלולב של תורה ששאר הימים בו כיום ראשון, וזו ודאי אינה ראיה שבזמן המקדש לא היו ישראל מרוחקים מארץ ישראל, אלא או בארץ ישראל או בסביבותיה וידוע בכל אותן הארצות שהדקלים מצויין שם הרבה אלא שהדבר היה לאחר חורבן שנתרחקו קצתם ריחוק גדול במקומות שאין דקלים מצויין שם, וחכמים היו פוסלין אותן לכל הימים כמו שכתבנו. וזה ברור.

והרני חזר למה שהרב סבור לישב השמועות והוא שדעתו שהדר האמור בתורה שם מיוחד הוא לאתרוג כעבות להדס וכפות ללולב, שהדס שומה הוא מין אחר, וכן אופתא אינו בכלל כפות, וודאי הדר ועבות וכפות אכולהו יומי כתיבא, ומלת ולקחתם נמי אכולהו נמי כתיב, דהא דרשינן בה לקיחה לכל אחר ואחר, ולקיחה תמה, ר"ל בארבעתם מעכבים זה את זה, ומיעומא דראשון לא הדרא אלא אלכם, וא"כ שאול בשני כשר, וכן היה הדין בגזול, אלמלא המעם מצוה הבאה בעבירה, הא שאר הפסולין פסולין לכל הימים, אלא מיהו דוקא במקדש ומתניתין נמי במקדש ואלולב של תורה וקודם תקנת ריב"ז, אבל במדינה שאין נמילתו מן התורה אלא יום אחד, וריב"ז הוא דתקין ליה הכי לא פסיק ותני בה כלום ולא עליה דקדקו בגמרא כלום ולא הוזכר בשמועה זו שאר הימים של מדינה כלל, ומפרש לקושיא בשלמא יבש בעינן הדר וכו' דכל אימת דבעינן אתרוג בעינן הדר, דא בשל מדינה היבש כשר דלא בעינן הדר כההיא דר' חנינא כההיא דאתרוג חסר ושנקבדו עכברים וההיא ודאי בשל מדינה.

זה תורף דבריו, ואני תמה בשתים, חדא, דמתניתין ודאי אחר חורבן גשנית ואחר התקנה, שהרי סתם מתניתין רבי וסתם בריתא וכו' וכולהו אליבא דר' עקיבא שהיה בדור שלישי, ואחר רבן יוחנן בן זכאי, ועוד דהא דמתניתין בלולב קיימא האי הדר דסוגיא על כל פנים אלולב קא מהדר, ואלמא הדר דקא אמר בשלמא יבש קא בעינן הדר וכו' אלולב קאמר' לה

הכי, ומה שהוא מחזק את דבריו לפרש משנתניו בשל מקדש דהא דקאמרינן בשלמא יבש קא בעינן הדר וכו' אין לה ענין בלולב של דבריהם אלא לומר דבכל מקום כשר, איני מבין את הדברים, דודאי יש לה מקום אף בוו ומשום דקסבר דכל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון. ואף מה שהביא הרב ראהי ממה שאמרו בעושה לולב לעצמו דקאמר רבה בר בר חנה דאינו מברך עליו אלא יום אחד ומשום דמיום ראשון ואילך מדרבנן, ואקשו עליה מבריתא דקאמ' דאע"פ שבירך עליו יום ראשון מברך עליו כל שבעה ואוקמה במקדש אינו ראהי למשנתניו שתהא שנוייה במקדש דהיא על כל פנים הואיל ואשכחינן בריתא דסתרא לה לדרבא בר בר חנה צריך הוא לחזור מדבריו, או לדחוק בתירוצה על אותו צד, וכל שכן דההיא לאו תירוץ [דחוקה] הוא, דהכי קאמ' בשלמא לולב אלולב לא קשיא דאיכא לדחוקא ולתרוצי הכי, אלא סוכה אסוכה קשיא, דאיהו קאמ' שבעה ובריתא יום אחד, וקאמר דתנאי הוא, ומכל מקום הלכה פסוקה היא דבין סוכה בין לולב כל שבעה, וא"כ נמצא דאף לאחר חורבן מיתניא.

ומכאן כלל הרב בכל הפסולין מחמת מומין שכשרין בנבולין כל שבעה אלא שכל הפסולין מחמת מעמא כתותי מכתת שיעורהו כגון של אשרה ועיר הנדחת פסולין כל הימים ואף של ערלה דמכל מקום הואיל ואין בה שום היתר אכילה לשרפה קאמ', וכן של תרומה טמאה שאף היא מן הנשרפים כדאיתא בשני של שבת (שבת כ"ה.) ובאחרון של תמורה (ל"ג.): ואע"פ שאמרו בה' שלך היא תהיא להסקה תחת תבשילך דאלמא יש לו בה היתר הנאה הואיל ומ"מ אסורה בהנאה לכל חוץ מן הנהנה בה בשעת הביעור הואיל והנאתה ושיעורה שוה כתותי מכתת שיעורה ופסולה כל שבעה אף במדינה אע"פ שיש בה דין ממון והיתר אכילה האמור בגמרא פירושו איסור הנאה כדאמרינן לא יהא בו היתר אכילה.

ויש באים בפסול של ערלה ממעם לכם שכל שאין בו היתר אכילה אין קרוי לכם וא"כ בשאר ימים כשר והוא ודאי לא נהירא, דכל איסורי הנאה מכתת שיעוריהו, ושל דמאי כשר דאי בעי מפקר לניכסיה וחזי ליה, ואף הטבל בדיעבד כשר ולא כתב הרב מעם בזה אלא שנראה לי הואיל וכידו לתקנו.

ויש באים באיסורה משום חלק כהן, דהוה ליה כאתרוג של שני שותפין, אע"פ שיכול לתרום עליו ממקום אחר, ולא דמי לאחין שקנו אתרוג מתפיסת הבית שאם יכול לאכלו יצא, שזכותו של כהן כגופו של זה האתרוג הוא, ומ"מ אין פסולו אלא בראשון היה אם היה מכל טמא הוה ליה פסול מדין תרומה ותרומת מעשר שבו שהיא תרומה טמאה דמכתת שיעורה, אלא שתמה הרב על משנתניו שדברה בשל דמאי ולא דברה בשל טבל וגזר מזה שיוציאין בשל טבל וכל שכן בטבל של דמאי, ומשנתניו בתרומה של דמאי.

ודברים אלו כולם נכוחים ואע"פ שיש לנו תביעה במקצתם אין כונתניו כאן אלא למה שהרב ז"ל מניה על הרב ר' אברהם בר' דוד ז"ל.

קיא

ומ"ם אף הרב מברר שכל הפסולים מחמת כחות שיעור כאשר ווער הנדחת שפסולים כל שבעה ואף הוא צורף בה של ערלה ושל תרומה טמאה לומר בהם ג"כ דכתותי מכתת שיעוריהו. וכן הפוסלין מחמת שאין מינו, כגון שומה בהרם וצפצפה בערכה ואופתא ר"ל חתיכה של דקל בלולב וכל שכן פריש או רמון באתרוג וכמו שכתבה הראב"ד ז"ל בהרם שומה, והרב הוזה מוסיף בד"ן זה חרות שהוא מפני שהוא דומה לאופתא וכן לדעתו בהרם וערבה שאין בהם שלשה מפחים ולילב שאין בו ארבעה וכן בנשרו רוב עליו, וכן דעתו באתרוג חסר יבשר בשני דוקא כשנשתייר רובו אבל חסר רובו אינו אתרוג. אלו הם דברי הרב ואף הוא מודה לפסול את הגזול כל שבעה כדעת הראב"ד ז"ל.

ואחר שהגענו לכך צריכין אנו לברר את דעתנו בענינים אלו מפני שדעתנו נוטה בקצת הדברים כדברי הראב"ד ז"ל, ובקצתם כדברי הרב שהשיג על דבריו, ובקצתם כדברי שניהם, ובקצתם שלא כדברי שניהם, והוא שאנו נוטים לפסול את הגזול בכל הימים כדברי שניהם, ולפסול ג"כ את היבש בכל הימים כדברי הראב"ד ז"ל ובחסמת החכם וקננו שהסכים בה לדעתו, וכן אנו מפרשינן הדר דקרא אאתרוג לחודיה ולא הלולב ושאר מינים כלל אפילו בראשון, וזה שלא כדברי שניהם ולפסול כל שאינו נקרא בשם אלו אע"פ שהוא מאותו המין כדברי הרב המגיה, ואחר שכן אני מבאר את הסוגיא לשיטתינו ואומר שמשנתנו לאחר חורבן נאמרה ואחר תקנת רבן יוחנן בן זכאי שיום ראשון מן התורה, ושאר ימים סדברי סופרים עליהו קאמר' קא פסיק ותנא גזול ויבש לא שנא בראשון ול"ש בשני, כלומר בשאר הימים, בשלמא יבש דבעינן הדר וליכא, ולא הדר דכתוב באוריתא, דההיא אאתרוג לחודיה קאי, ולא עוד אלא שהוא שם מיוחד לאתרוג כדמתרגמינן' ונחמד לטראה ומרגג למיחוי, אלא כפי רבינו שלמה ז"ל דבעינן מצוה מהודרת מדכתיב זה אלי ואנוהו ואעפ"כ שבתוספות הקשו בה דהא מתני' פסול קתני ומצוה זו אינה אלא לכתחלה מדאמרינן לקמן מצוה לאגדו ואם לא אגדו כשר ואמר' עלה מאי מצוה, מצות זה אלי ואנוהו. לדעתו אינה קושיא דלאו כל שאינו הדר בחדא מחתא למפסלינהו לכולהו בדיעבד שהיבש ניטלה הדרתו לגמרו, שמאחר שכלה לחלוהו הרי הוא כאדם שניטל חיותו ונשאר מת, וכדקאמרינן בירושלמי על שם לא המתים יהללו יה. אבל לאגדו אין כאן בטול הדר לגמרי ובדיעבד כשר. וכן אתה דן לכל הדברים, ואע"ג דבכנמרא אמרינן' תנא לולב היבש פסול ור' יהודה מכשיר ופירשה רבא דרבנן מקשי לולב לאתרג ור"י לא מקיש, הא באתרג כל שאינו הדר כלהו מודו בפסוליה הא איתותב בה רבא דר"י אף באתרג מכשר ומשום דלא דריש הדר אלא להדר באילנו משנה לשנה, ואע"ג דלא

יכן ירש הרמב"ן במקומו ויקרא כ"ג ס' וז"ל: והנכון בעיני כי האילן הנקרא בלשון ארמית אתרוג נקרא שמו בלשון הדר, כי מ"י אתרוג חמדה כדמתרגמינן וכו'. ועיין ערך מלין ערך אתרוג.

קיב

איתותב אלא מדר' יהודה, ודאי כוליה מעמיה אדחי אף לרבנן וודאי רבנן דפסלי, לאו מהדר דקרא, אלא מפני שכלה כל הדרו והדריו לפירושו דסוניא דרישא דריש אלא גדול אמאי דהא לא אתית למפסילה אלא מתורת לכם משלכם, ולכם הראשון כתיב, ואין לך צד להטיל לכם אשבעת הימים דהא ביום הראשון מפסיק בין לכם לשבעת הימים, וא"כ אף וכי פסלת יבש לכלהו יומי דהדרר מצוה בכלהו יומי, שיבא גזול אמאי ותרוץ ליה משום מצוה הבאה בעברה. וא"ת נקטם ראשו ונפרצו עליו הא משום הדר אפסילו, וא"כ לפסלו בכל הימים וכ"ש אתרוג שנקבזו עכברים, ולמה הוכשרו בשאר הימים, נראה לי דהני כולוהו אע"פ שבכלל ענינם אין בהם הדר, מ"מ מאי דאית בהו הדר, וכל שכן נפרצו עליו דמתקן ליה באגוד, אבל יבש שכלה לחלוהו לגמרי והרי הוא כמת, אינו חשוב כלום וכמעט שאבד שמו וזכרו, וכבר למדנו מדברי הרב המגיה וממה שמצאנו לגדולי תלמודיהם שלא מיעטו שאר הימים מכל הפסולים אלא כשהיה שם לולב עליהם מתחלה ונתחדש בו פסול כגון נקטם ראשו ונפרצו עליו, אבל כוץ וסדוק ועקום וכרות ודומה למגל ולולבא דפסיק בחד גיסא, שמעיקרם אין תורת לולב עליהם פסול בכל הימים וכן נימלו רוב עליו אע"פ שהיה שם רוב האתרוג וכל שאין בו שיעור כגון לולב בפחות מארבעה והדס בפחות משלשה וכעין האמור בעבות כמו שכתבתי ג"כ הראב"ד ז"ל, ואע"פ שהם כוללים את היבש עם אותם ששם לולב עליהם ונתחדש בו פסול אלא ששמו עליהם ומכשירין אותו בשאר הימים, אומר אני מכה דבריהם שהיבש הואיל וכלה כל לחלוהו אבד שמו וכרתני עלה בירושלמי ע"ש לא המתים זכו, ונמצאנו למדים לשטמינו שהגזול והיבש פסול בכל הימים ושאר הפסולים כשרים בשאר הימים כל שיש שם שיעור ושארין לומר בה כתותי מכתת שיעוריה ושהיה שם לולב עליו מעיקרו, ושיהא עדין שמו עליו וכבר ביארנו בפירשנו לשיטה זו שהיבש הוא שכלה כל לחלוהו, וסימן הדבר לפי דעתי כופל את העלה והוא משתבר ולדעת הראב"ד ז"ל שכל שהלך מראה ירוק שבו והפך לבן לגמרי שמכל מקום כלה כל הלחלוהו והרי הוא כמו שאינו. ושמה תאמר לשטמינו, סוכה גזולה איך מכשירין אותה והרי באה היא בעבירה, בשלמא תקף את חברו והוציאו מסוכתו, קרקע אינה נגזלה, אלא גזל עצים היאך הוכשרה, נראה לי מפני שהסוכה אינו יוצא בגופה ובקרקע עולם הוא יושב אלא שהסוכה מקפתהו, והלכך כל שקנאה, אין בה משום מצוה הבאה בעבירה, אפילו בראשון, אבל לולב שמצותו בנמילה גופו פסול אע"פ שקנאו, מדין מצוה הבאה בעבירה על הדרך שכתבנו בפירשנו.

עוד כתב הרב (הרמב"ן) על הראב"ד ז"ל במה שכתב בפירושו

על לולב של ע"ז שאינו גוף ע"ז, שאלו כן הואיל וביד ישראל הוא ע"ז של ישראל הוא ואין לה במילה אלא שהוא ממשמי ע"ז, וביום ראשון פסול דמכל מקום אסור הוא בהנאה ולא דידיה הוא הא בשאר הימים לא יטול לכתחלה ואם נטל כשר דכיון דאית ליה במילה ע"ז נוי לא מכתת שיעורה. והיה הרב סובר על הראב"ד ז"ל שתהא דעתו לומר דמשמשי ע"ז של

קינ

ישראל יש להם במילה, ותמה עליו ממה שאמרו (ע"ז מ"ח. כמשנה) אי זו היא אשרה כל שיש תחתיה ע"ו. ואני תמיה היאך הביא משנה זו שאינה הלכה שהרי פירושה איוז הוא אשרה האמורה בתורה הוא שנמעה מתחלה להיותו נעבד, אלא שאף הביאה ממה שאמרו (שם כמשנה ז') שלש אשרות הן נמעה מתחלה לעבודה שאיסורה מכל וכל, גידעו ופסלו ליעבד חלופיה שנוטל מה שהחליף והותר האילן, הא כל שהע"ז תחתיה אף האילן נקרא אשרה, וכתב שעל כלם אמרה תורה ואשריהם תשרפון באש (דברים י"ב ג') מפני שירושה היא להם, וע"ז של ישראל היא והרי זו שע"ז תחתיה אינו אלא משמשי ע"ו ואע"פ שהיה לנו לחלוק ולומר שמא לא צותה תורה בשרפה אלא בסתם אשרה דוחים את דברינו ממה שחור הוא והביא ראייה מונתצתם את מובחונם (שם) כלומר שאין להם בטול מצד ששם ישראל עליהם מצד ירושתם והרי מובח אינו אלא משמשי ע"ז להקריב עליו ושמע מינה משמשי ע"ו של ישראל אין להם ביטול, וכן הביאור מבריתא של מסכת קדושין² המקדש בין נסך ובע"ז וכו' ובאשרה וכו' ומה שעליו במרקלום וכל שעליו וכל שחל עליו איסור ע"ו אע"פ שמכרן וקדש בדמיהן אינה מקודשת, וודאי כל שחל עליו איסור ע"ו משמשו בכלל, ואלו היה דיה בבטול ודאי מקודשת, אלא דהכא בע"ז דישראל קאי דלית לה ביטול, וכן במה שעליו דקתני היינו משמשיין וכן אמרו הן מותרין ומה שעליהן אסור והיינו צפוי דהרי שהוא בכלל המשמשיין, וא"כ נמצא שאין בטול למשמשיין. ותמה עוד על הרב הראב"ד ז"ל שלמה שהוא סובר שיש להם ביטול למה נפסלין בראשון משום ל כ ס, והרי כל שהוא שלו ויש היתר לאיסורו לכם קרינא ביה ודידה הוא, והרי באתרוג של מעשר שני בגבולין אמרו שמאחר שעשוי לפדות, ל כ ס קרינא ביה. אלו הם דברי הרב.

ואני תמיה עליהם הרבה, שהראב"ד ז"ל לא אמר במשמשי ע"ו של ישראל ושהע"ז ג"כ של ישראל שתהא בטלה ובפירוש אמרה כשע"ז של גוי ומשמשיה ביד ישראל שהמשמשים נגררים אחר גוף הע"ז, ומאחר שיש לגוף הע"ז במילה יש למשמשיה ג"כ במילה אע"פ שהם ביד ישראל, אלא שהוסיף בה שאם ביטל גוף הע"ז נתבטלו המשמשיין שביד ישראל מאליהן וזה ממה שחלקו בו רבים, הא מכל מקום שיש לה ביטול לא חלק בה שום אדם, וכבר הרגיש הרב המגיה בסוף דבריו אלא שלא השלים בהם כוונת הרב, ואף אני תמה על שני דברים אחרים שבתוך דבריו, אחת, במה שכתב שאלו היה דייה בכיטול היתה מקודשת, וזה אינה נראית כן, שמאחר שבשעה שנתנה אינה ממון אינה סומכת עליה, ואנן ממון בשעת נתינה בעינן, ולדעתנו ע"ז של גוי ביד ישראל אע"פ שלשמתנו יש במילה למשמשיין אם קדש בהם קודם ביטולם אינה מקודשת. והשנית שאני תמה על מה שכתב שהתמה מן הראב"ד ז"ל אם

²לפנינו: ג' אשרות הן אילן שנמעה מתחלה לשם ע"ז הרי זו אסורה וכו'.
³ד"ל בחוספתא דמס' קדושין פ"ד ה"ח (הוצ' צ"מ צד 340 שורה 21).

קיד

יש לה ביטול היאך נפסל בראשון, ולדעתינו אין כאן תמה ואינו דומה לאתרג של מעשר שני שהפרי בידו הוא, וכן אתרג של דמאי שאמרו עליו דמכיון דאי בעי מפקר לנכסיה וחזו ליה כדידה דמי, התם נמי בידו להפקירו, אבל זו ודאי לאו כדידה הוא, דמי יימר דמודקיק ליה גוי לבימולה, ואע"פ שמ"מ יש סוברים כדברי הרב המגיה כמו שכתבנו בפירשנו ובחבורנו, מכל מקום דעת הרב הראב"ד ז"ל כך הוא ואין בזה לא הגהה ולא תמיהה.

עוד כתב על הרב ראב"ד ז"ל במה שכתב שזה שהבשרנו לולב של ע"ו בדיעבד, דוקא לענין לולב והדס וערבה, אבל באתרג לכל הימים הוא פסול אף בע"ו דנכרי ולא צריך לאקומה באשרה דמשה דהא איכא הניתא דנופא בחוותא וריחא וכיון דאי אפשר לנטילתו כל הנאת הגוף פסול אף בכל הימים משום מצוה הבאה בעבירה, ותמה הרב תחלה על מה שחלק בזה בין הרת לאתרג, שהרי אף ההדס נהנין בריחו ומברכין עליו בורא עצי בשמים ועשוי להריח יותר מן האתרג, וכן שבמסכתא ע"ו (מ"ה) אמרו לא שנו אלא שאין מעושרת בנרד והדס דקא מתהני מריחא אבל מעושרת בפירות מותרין, ואם משום נסחא דגמרא דקאמר' משום מצוה הבאה בעבירה היה להם להביא מעם זה בגמרא אף בהדס, ולמה המתנינה באתרג שהוא מאוחר במשנתינו, אלא בנטילת האתרג [שאינן] שום הנאה שאין ריחו נודף כל כך ולא הצריכו בנטילתו לברך ברכת הנהנין, ועוד הנאה הבאה לו לאדם בעל כרחו היא וקיימא לן אפשר ולא קא מכיון מותר, וכל שכן הכא דלא אפשר ולא קא מכיון, וכבר הוצרכנו לפרש בחנויות המעושרת בורד והדס שאין איסורם אלא מפני שמשתייך שם למשא ומתן ושמא יתכן ליהנות בריח שלא מדעתו, אבל דבר פשוט הוא שנטילת אתרג האסור בדבר שאינו מתכוון מותרת ואלמלא כן של ערלה ושל תרומה טמאה היה להם בפיסולה דין מצוה הבאה בעבירה, אבל אותה נוסחא אינה עיקר ואף הרב ר' יצחק אלפסי ז"ל והרב ר' יצחק אבן גאון ז"ל לא הביאוהו. אלו הם דברי הרב, ובאמת אף אנו לא הסכמנו עם הרב המובהק הראב"ד ז"ל בדבר זה ולא מן המעמדים שהרב מוכיח, אלא דהא בהדיא תני אשרה בהדי עיר הנדחת, ועיר הנדחת ודאי ע"ו של ישראל היא וכדאמר' לעיל (סוכה ל"א): גבי לולב דקא מקשי והא אמר רבא לולב של ע"ו לא יטול ואם נטל יצא, ואוקמה באשרה כמשה? דכתותי מכתת שיעורה, וקאמר עלה דייקא נמי דקתני אשרה דומיא דעיר הנדחת והכא נמי כי הרדי קתני לה.

ומכל מקום לענין הגהת הרב אין לו להגיה על הרב אלא על הגרסא שהיא בכל הספרים גבי אתרג בנוסח זה של אשרה ושל עיר הנדחת פסול, מאי מעמא דהויא לה מצוה הבאה בעבירה, ואלו בשל ישראל לא אצטריכינן להאי מעמא אלא משום דמכתת שיעורה, ומדאתי עלה מהאי מעמא ודאי בשל נכרי קאמר' דלא מכתת שיעורה ואע"כ לא יצא ואע"ג דלולב יצא, הכא שאני דאיכא הנאת הגוף בריחא ובמעמא, ולפי הגירסא שנודמא לו לרב ושהיא ברוב הגמרות ודאי הכרח הביאו למה שכתב, ואף אנו שקושיתו חזקה הרבה צריכים לדחוק דלאו אעיר הנדחת קאי, דהדיא ודאי מכתת

שיעורה, אלא אשל אשרה [קאי], וצריך לפרשה לפי הנסחא באשרה דגוי ומשום הנאת הגוף, ומה שהרב תמה למה חולק בין הדם לאתרג והרי אף ההדם נהנין בריחו כשאתה מקשה על הרב בא וצווח על התלמוד שלא הביא טעם זה על ההדס, אלא שנראין הדברים לפי אותה הגירסא שאין כונת הרב הראב"ד ז"ל לומר על שיהא הריח בא א ל י ו, שבדאי אין הריח נודף כל כך שיהא מורגש לו אלא א"כ בכונה ועל ידי הקרבה לחוטמו, ונסתלקה בכך קושית אפשר ולא קא מכוין או לא אפשר ולא קא מכוין, אלא הרב הראב"ד ז"ל [בא] לומר שהאתרג מתוך הפלגת עריבות ריחו אדם רדוף לכיון ולהריח אחר נענועי הלולב, וכן המנהג וכן [הדין] שאתרג של מצוה מותר להריח בו דהואיל ולאכילה קאי כי מקצי ליה למצוה לאכילה קא מקצי ליה ולא מריחה ומתוך כך אדם נוהג להריח בו ונמצא כאן הנאת הגוף ושהוא מתכוין, ואף לדעתי צריך לברך בה ברכת הנהנין אבל הדם אין ריחו ערב כל כך שיהא אדם רדוף אחר הנאת ריחו וכל שכן במקום שהוא נאגד עם הלולב והערבה ובטל עמם וכ"ש שריח האתרג מצויו לו, וגדולה מכלום שהדם של מצוה אסור להריח בו דהואיל ולריחא קאי כי קא מקצי ליה מריח' קא מקצי ליה, ומעתה אין לחוש להנאת הריח ואף ריחו אינו נודף כל כך שיהא מרגילו לו בלא כונה אלא דוקא בכונה ובהקרבתו לחוטמו, ובפירוש זה נמצא כל קושיות הרב ז"ל סובלת תירוץ, ואם יש לך קושיא מההיא דאמרינן לא שנו אלא במעוטות ורד והדס כלומר שהן תקרובת ע"ו ונהגה מריחה, ופירושה שמא יכוין להריח ואף כאן יש לחוש שמא יכוין להריח אינו כן, שהרי הסבות שהזכרנו מונעת בכך ושל ערלה ושל תרומה טמאה שהוא פסול לכל הימים לדעת הרב המגיה ולא. הזכיר בו משום מצוה הבאה בעבירה, מ"מ דעדיפה מינה איכא והוא שהרב הרמב"ם ז"ל כתבה, אלא שהו בא מטעם אחר ר"ל שהאתרוג פסול מצד שאין ראוי לאכילה לכל הימים הוא פסול, ואף הרב הזה פוסלם לכל הימים מטעם דכתותי מכתת שיעוריה כמו שהתבאר, ומעתה אין לו להקשות למה לא הזכיר בה טעם מצוה הבאה בעבירה דעדיפה מינה אית בה, ומ"מ אף אנו נסמכים לבטל אותה הגירסא ולפרשה באשורה דישאל על הדרך שכתבנו כלולב כמו שביארנו בפירושונו ובחבורנו, ואע"פ שברוב גמרות היא שנוייה כבר נודמנו לדינו גמרות ישנות שלא נמצא בהם כן.

עוד כתב הראב"ד ז"ל

נקטם ראשו פסול וכתב עליו הגאון ז"ל דליתה דהא בהדיא אפסיקא הלכתא כר' מרפון דאמר אפילו שלשה קטומין, ואנן לא חוינן להא מילתא חדא דהא דנקטם ראשו פסול סתמא הוא, ונבי הילכתא פסוקתא אתניא, וכן דכולא סוגיא כי האי סתמא אולא, ועוד דהאי נקטם ראשו דמתניתין לאו היינו קטומין דר' ישמעאל ור' מרפון דנקטם ראשו לחוד וקטומין לחוד, וכן דבגמרא דבני מערבא קרו לקטומין דר' ישמעאל ור' מרפון דליות והביא